

Śp. Jurij Derenikowicz Apresjan – Jura...

Najpierw kilka zdań nieco oficjalnych – o obecności Jury w warszawskim środowisku naukowym. (Zob. też kalendarium przyjazdów J.D. Apresjana do Warszawy.)

Prace Jurija D. Apresjana zaczęły docierać do Polski od początku lat 70.; stał się u nas znany od chwili polskiej publikacji monografii *Koncepcje i metody współczesnej lingwistyki strukturalnej* (tłum. Zygmunt Saloni: Warszawa 1971).

Od połowy lat 70. Jura zaczął co parę lat przyjeżdżać do Warszawy na zaproszenie Instytutu Badań Literackich i kilkakrotnie uczestniczył w organizowanych u nas konferencjach. Był już wtedy uznanym badaczem, współautorem projektu 'SMYŚL-TEKST' i autorem znakomitej monografii poświęconej semantyce języka (Moskwa 1974; przekład polski: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, tłum. Zofia Kozłowska i Andrzej Markowski, Wrocław 1980 r.; wydanie rozszerzone – przygotowały Zofia Kozłowska i Elżbieta Janus, Wrocław 2000 r.).

Kontakty te były ważne dla programu badawczego IBL. Zostały nawiązane przez prof. Marię Renatę Mayenową i dr Annę Wierzbicką, które były żywo zainteresowane nowatorskimi nurtami językoznawstwa i metodologią badań semantycznych. Wierzbicka miała za sobą staż naukowy w środowisku lingwistów moskiewskich, gdzie znalazła krąg znakomitych dyskutantów i przyjaciół; była już autorką *Dociekań semantycznych* (Warszawa 1969) i rozpoczynała pracę nad swym programem elementarnych jednostek semantycznych. Prof. Mayenowa szukała natomiast oparcia w badaniach językoznawczych dla uprawianej przez siebie poetyki lingwistycznej, a w nowych dokonaniach w dziedzinie semantyki widziała interesujące próby doskonalenia analiz znaczeniowych, co było ważne dla stworzonego przez nią zespołu opracowującego *Słownik polszczyzny XVI wieku*.

W językoznawstwie światowym był to czas, gdy umacniało się przekonanie, że gramatyka generatywna nie daje zadowalającego wglądu w procesy komunikacji językowej, a rosyjski projekt semantyki eksplikacyjnej, uprawianej przez J.D. Apresjana, I.A. Mielczuka i A.K. Żołkowskiego oraz ich współpracowników, stanowił najbardziej zaawansowaną propozycję metodologii badań w tym zakresie. Dzięki osobistemu zaangażowaniu Marii Renaty Mayenowej i Anny Wierzbickiej Instytut Badań Literackich PAN stał się miejscem spotkań grupy wybitnych uczonych rosyjskich, a należeli do nich – obok Jurija D. Apresjana – językoznawcy: Marina Ja. Głowinska, Lida N. Jordanska, Nina N. Leontiewa, Igor A. Mielczuk, Elena W. Paduczewa. Na konferencjach wśród dyskutantów z strony polskiej pojawiali się też lingwiści spoza Instytutu: Andrzej Bogusławski, Zygmunt Saloni, Maciej Grochowski i Zofia Zaron.

Warto odnotować, że realizowany przez prof. Mayenową i kontynuowany po jej śmierci program nawiązywania kontaktów naukowych IBL ze środowiskiem moskiewskim był szerszy. Na konferencje czy z wykładami zapraszani byli także uczeni reprezentujący inne dziedziny filologii: badacze literatury i kultury, systemów semiotycznych, struktury tekstu i form wiersza: Sergiusz S. Awierincew, Boris A. Uspienski, Jurij M. Lotman, Nina D. Arutiunowa, Tatiana M. Nikołajewa, Margarita I. Lekomcewa, Michaił L. Gasparow, Siergiej I. Gindin.

Jurij Apresjan zaczął się więc pojawiać w Warszawie. Było to trudne od strony organizacyjnej, ale zawsze płodne naukowo i oczekiwane z radością. Bardzo szybko Jurij Derenikowicz stał się dla polskich znajomych „Jurą” i przyjacielem. Widzieliśmy w Nim uczonego o znaczącym dorobku i wielkich zasługach dla organizowania badań zespołowych w zakresie semantyki języka naturalnego i leksykografii, a ponadto tytana pracowitości.

Przyjaźń obejmowała też żonę Jury – Marinę Ja. Głowińską: „Marinkę”, która czasem towarzyszyła mężowi w przyjazdach do Warszawy i bywała uczestniczką konferencji. Spotkania z obojgiem stawały się okazją do poznania Jury jako człowieka serdecznego i bezpośredniego, opiekuńczego męża i ojca rodziny.

Był dla nas jednak przede wszystkim wybitnym uczonym – semantykiem i leksykografem. Środowisko polskich językoznawców z radością przyjęło inicjatywę nadania prof. Jurijowi D. Apresjanowi w czerwcu 2012 r. tytułu Doktora Honoris Causa Uniwersytetu Warszawskiego.

*

Co ja osobiście zawdzięczam J.D. Apresjanowi? Oczywiście, bardzo wiele, włączając w to inspiracje, jakie płyną z jego dzieła *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka* i jakie czerpię z późniejszych opracowań pragmatycznych komponentów znaczenia. Skupię się jednak na kilku sprawach, które znalazły najmocniejsze odbicie w moich pracach.

Po pierwsze: w wielu swych analizach sensu metafor i w szkicach interpretacyjnych przywołuję koncepcję konotacji stworzoną przez Jurija Apresjana – zob.: Apresjan J.D. (1974) – przekład polski: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, tłum. Z. Kozłowska, A. Markowski, Wrocław: Ossolineum 1988, s. 67-68; wyd. 2, przygotowały Z. Kozłowska, E. Janus, Wrocław: Ossolineum 2000, s. 76-77. Temat konotacji podjęli następnie i rozwinęli Lida Jordanska i Igor Mielczuk, wyróżniając konotacje leksykalne (semantyczne) i encyklopedyczne – zob.: Jordanskaja L., Mielczuk I., 1988, Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii, [w:] J. Bartmiński (red.), *Konotacja*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 9-34 (artykuł dedykowany J.D. Apresjanowi).

Koncepcję tę Apresjan doprecyzował ostatecznie w pracach: Апресян Юрий Д., *Прагматическая информация для толкового словаря*, [w:] *Прагматика и проблемы интенциональности*, отв. ред. Нина Д. Арутюнова, Москва 1988.; Изд. НАУКА; - Apresjan Jurij D., *Konotacje jako składnik pragmatyki słowa (ujęcie leksykograficzne)*, przeł. P. Sobotka, [w:] *Z warsztatu leksykografa*, red. Zofia Zaron, Warszawa 2012.; Wydział Polonistyki UW – Pracownia Pragmatyki i Semantyki Językoznawczej IPS, BEL Studio, 64-87.

Wyróżnienie pragmatycznych komponentów znaczenia ma kapitalną wartość dla poetyki lingwistycznej i dla badań komunikacji językowej, a także dla literaturoznawstwa interpretującego utwory literackie i ich przekłady w kontekście doświadczenia kulturowego utrwalonego w konotacjach encyklopedycznych towarzyszących jednostkom leksykalnym.

Po drugie: zawdzięczam Jurze Apresjanowi zainteresowanie utworami Vladimira Nabokova – a było to tak. Na organizowanej w IBL konferencji tekstologicznej Jurij Apresjan przedstawił analizę złożonej struktury tematycznej powieści Vladimira Nabokova *Dar* – zob. Юрий Д. Апресян, „Дар” Набокова: поэтическая техника и тема, w: *Типы текстов*, zbiór studiów, red.

T. Dobrzyńska, Warszawa: Wydawnictwo IBL, 1992, s. 81-107. Po raz pierwszy zetknęłam się wtedy z twórczością Nabokova i stała się ona źródłem mojej głębokiej i trwającej wiele lat fascynacji. Znajduję tam materiał do badań semantyki tekstu artystycznego, problematyki przekładu i analiz poetyki z pogranicza modernizmu i postmodernizmu. Owocem moich zainteresowań są szkice na temat opowiadań Nabokova i typowej dla niego poetyki, a przedmiotem opracowania były: *Wiosna w Fialcie* oraz *Znaki i symbole*¹.

Po trzecie: Jura i Marinka dali mi odczuć, czym jest trwała przyjaźń w naszym trudnym, podzielonym świecie. W mojej pamięci pozostaje kilka przemiłych spotkań. Parokrotnie odwiedzałam Marinkę i Jurę w ich mieszkaniach w Moskwie, widziałam, jaki to był spokojny i serdeczny dom.

Jura był świetnym ojcem, a w późniejszym wieku czule opiekował się swoimi wnuczkami. Pamiętam zawieszony w holu pęk lin okrętowych, który służył dzieciom do zabaw i wzmacniania kondycji fizycznej. Mogłam się zresztą sama przekonać, jaki wysportowany i silny był Jura i jak dbał, by zdrowe i sprawne były jego dzieci i wnuczki. Apresjanowie zabrali mnie kiedyś zimą na wycieczkę narciarską pod Moskwę. Ledwie nadążałam za nimi po lesie, ale było cudownie. Mogłam podziwiać zjazdy Luszy „na złamanie karku” do przepastnych jarów.

Wspaniałe wspomnienia pozostawiły też spotkania warszawskie. Jurę samego lub Jurę i Marinkę otaczała tu zawsze gromadka wiernych polskich przyjaciół. Cieszę się, że jedno z takich spotkań odbyło się u mnie w domu.

Tyle dobrych wspomnień!...

Teresa Dobrzyńska - polska badaczka języka i literatury, autorka prac z zakresu teorii tekstu, poetyki lingwistycznej, teorii metafory i wersologii, profesor, emerytowany pracownik Instytutu Badań Literackich PAN. W latach 1993-2013 pełniła funkcję kierownika Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego w IBL; wykładała na warszawskich uczelniach: UW, Akademii Teatralnej, UKSW.

¹ Są to następujące studia: T. Dobrzyńska, *W poszukiwaniu tematu tekstu literackiego. Propozycje lektury opowiadania Władimira Nabokowa 'Wiosna w Fialcie'*, „Pamiętnik Literacki” 1998, z. 2, 109-135; przedruk w: tejsze, *Tekst – styl – poetyka*, Kraków 2003: UNIVERSITAS, 57-106; zmieniona i rozszerzona wersja tego szkicu: *Opowiadanie Władimira Nabokowa Wiosna w Fialcie w kręgu możliwych wykładni sensu*, [w:] *Możliwość i konieczność*, red. B. Pawłowska-Jądrzyk, Warszawa 2017, 99-143; tejsze, *Nabokov, czyli szkoła probabilistyki*, [w:] *Praktyki opowiadania*, red. B. Owczarek, Z. Mitosek, W. Grajewski, Kraków 2001: UNIVERSITAS, 369-381; tejsze, *Dręcząca nieoczywistość znaku (na podstawie opowiadania Władimira Nabokowa 'Znaki i symbole')*, [w:] *Człowiek jako znak*, red. nauk. Ewa Rudnicka, Marek Kaźmierczak, Hanna Paulouskaya, Ewa Szczęsna, Halszka Witkowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, s. 388-408; tejsze, *Cierpki smak rajszych jabłuszek. Nazwa przedmiotu w różnojęzycznych wersjach tekstu literackiego a rozbieżne interpretacje utworu*, „Linguistica Copernicana” t. XIX (2022), s. 89-108 (artykuł poświęcony pamięci prof. Jadwigi Wajszczuk).

Jura Apresjan wygłasza wykład na Polonistyce Uniwersytetu Warszawskiego 26 maja 2015 roku

Konferencja w Instytucie Badań Literackich (od lewej siedzę ja, potem Maria Renata Mayenowa, Nina Leontiewa, Elżbieta Janus, Jerzy Bartmiński między 2 swoimi studentkami; z tyłu - m.in. Siergiej I. Gindin